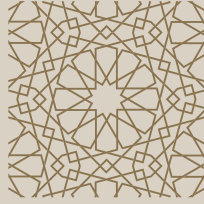

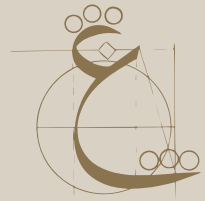
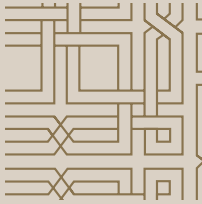

kadim

SAYI / ISSUE 10 · EKİM / OCTOBER 2025

10

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 10 • EKİM | OCTOBER 2025

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 110,
Serdivan/Sakarya (Türkiye) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • EKİM | OCTOBER 2025

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, Creative Commons Atıfı-Gayriticari 4.0 (CC BY-NC) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | Boğaziçi Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | University College Dublin
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hacer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

MİZANPAJ VE SOSYAL
MEDYA EDİTÖRÜ
LAYOUT AND SOCIAL MEDIA
EDITOR

Büşranur BEKMAN ERKAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tasvirhâneden Müzeye: Osmanlı Müzeciliğinin Kuruluşunda Ahmed Fethi Paşa

FROM THE TASVİRHÂNE TO
THE MUSEUM: AHMED FETHİ
PASHA AND THE MAKING OF
OTTOMAN MUSEOLOGY

ZEKERİYA KURŞUN*
İBRAHİM AKKURT**

ÖZ ABSTRACT

Tanzimat döneminin önde gelen aktörlerinden Ahmed Fethi Paşa, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarına önemli katkılar sunmuştur. 1835-1839 yılları arasında Viyana ve Paris Sefirliği yapmış; özel elçilik görevleriyle Londra, Berlin, Hocabey (Odesa) ve Roma'da bulunmuş; bu vazifeleri vesilesiyle farklı siyasi ve kültürel çevreleri tanıma imkânı bulmuştur. 1845 yılında getirildiği Tophane-i Âmire Müşirliği görevi sırasında, Aya İrini'de yapmış olduğu düzenlemelerle Osmanlı/Türk müzeciliğinin öncüsü ve kurucusu sayılmıştır. Bu makalede, Osmanlı'da modern müzeciliğin nasıl ortaya çıktığı ve bunda Ahmed Fethi Paşa'nın rolü ile müze oluşturulurken hangi felsefeyle hareket ettiği ele alınmaktadır. Ayrıca Osmanlı modernleşmesine müzecilik çalışmalarının ne tür katkılar sağladığı tartışılmaktadır. Ahmed Fethi Paşa'nın görevleri dolayısıyla elde ettiği tecrübe ve birikimini müzecilik sahasına nasıl yansıttığı ortaya konulmaktadır. Çalışma; özgün arşiv kaynakları, yurt içi ve yurt dışı basın ile Paşa ve müzecilikle ilgili literatüre dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Fethi Paşa, Osmanlı'da Müzecilik, Aya İrini, Osmanlı Arkeolojisi, Osmanlı Modernleşmesi.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 16 Mayıs 2025 | Date Received: 16 May 2025
Kabul Tarihi: 6 Eylül 2025 | Date Accepted: 6 September 2025

ATIF | CITATION

Kurşun, Zekeriya. - Akkurt, İbrahim. "Tasvirhâneden Müzeye: Osmanlı Müzeciliğinin Kuruluşunda Ahmed Fethi Paşa". *Kadim* 10 (Ekim 2025), 179-206. doi.org/10.54462/kadim.1700926

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, zkursun@fsm.edu.tr, ORCID: 0009-0009-0817-6004.

** Doktora Adayı, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, akkurtibrahim25@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2284-3526.

GİRİŞ

Antik dönemde, aristokrat sınıfın güzel sanatlara olan ilgisinden dolayı sanat eserlerinin bir araya getirildiği çeşitli koleksiyonlar oluşturulmuştur. Bu dönemde bilgi ve sanatın halka ulaştırılması için çaba gösterilirken, Ortaçağ'da skolastik anlayışın etkisiyle olsa gerek, bu gayret devam ettirilememiştir. Rönesans'a kadar geçen dönemde, Batı'da toplanan eserler halka kapalı, fakat yönetici ve dinî elitlere açık olmuştur. Koleksiyon oluşturma, eski eserlere kıymet verme hassasiyeti, Rönesans ile birlikte soylu aileler arasında adeta bir yarış haline dönüşmüş ve toplanan koleksiyonlar, ileride kurulacak müzelerin temelini oluşturmuştur. Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da, Helen ve Roma dönemlerine karşı ilgi duyulmaya başlanmış ve bu kültürlerle aralarında etnik köken bağı bulunduğunu düşünen Avrupalılar, geliştirdikleri Helenizm akımının etkisiyle bu fikri İngiltere, Fransa ve Prusya'da, Helen ile Roma'ya öykünme olarak başlatmışlardır.¹

Müzecilik² düşüncesi, yüzyıllara ve toplumlara göre farklılık göstermiş olsa da modern anlamda temelleri 17. yüzyılda Avrupa'da atılmış;³ Londra'da British Museum ile Paris'te Louvre Müzesi, ilk müzeler olarak ön plana çıkmıştır. Bunları, 19. yüzyılın sonlarında başta Almanya olmak üzere, İtalya, İspanya, Rusya, Hollanda, Belçika ve Avusturya'daki müzecilik alanında meydana gelen gelişmeler izlemiştir.⁴ Müzecilik, 1789 Fransız İhtilali sonrasında gelişen milliyetçilik anlayışlarının etkisiyle, toplumların kendi değerlerini ön plana çıkartıp sergilemelerinde ve ulusal kimliklerini inşa etmelerinde yararlandıkları bir kültür aktarımı sahası haline gelmiştir.

19. yüzyılda gerçekleştirdiği reformlar ile modernleşme sahasında ciddi adımlar atan Osmanlı Devleti, Batı'da ortaya çıkan müzecilik çalışmalarından,⁵ Tanzimat öncesi Avrupa'ya giden sefirler ve seyyahlar vasıtasıyla haberdar olmuştur. Osmanlı Devleti, başta Helen-Roma olmak üzere birçok eski uygarlığın zengin kültürel mirasına ev sahipliği yaptığından dolayı, arkeoloji ve müzecilik bakımından stratejik bir öneme haizdi. Avrupa'nın kültürel kökleri açısından sahip olduğu değerlerin farkına varan⁶ Osmanlı bürokratları, bu önemi diplomaside bir araç olarak kullanmak istemişlerdi. Tanzimat'ın ilanı sonrasında, eski eserlerin toplanması ve kaçakçılığının önüne geçilmesi konusunda gerçekleştirilen çalışmalar

- 1 Hüseyin Muşmal - Hasret Gümüş, *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 226.
- 2 Grekçe *mouseion* (Lat. *museum*)'dan gelen müze kelimesi, Grek mitolojisinde *Mousa* denilen, dokuz ilham perisinin adından türetilmiş bir kelime olup, sözlükte "Musalar'ın yeri/tapınağı" anlamına gelmektedir. Bk. Erdem Yücel, *Türkiye'de Müzecilik* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999), 18; Müze kavramı, tarihte ilk defa Helenistik dönemde, I. Ptolemaios Soter (M.Ö. 305-283) zamanında İskenderiye'de kurulan ve oradaki ünlü kütüphaneyi de içine alan akademik merkezi tanımlamak için kullanılmıştır. Bk. Erdem Yücel, "Müze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/241.
- 3 17. yüzyılda Rönesans sonrası gelişen burjuva hareketleri de zamanla oluşan kültür ve sanat birikimlerinin halka açılmasına zemin hazırlamıştır. Bk. Hasan Fırat Diker, "Türk Müzeciliğinin Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler", *Evkaf-ı İslamiye Müzesinin Kuruluşunun 100. Yılı ve Vakıf Müzeleri-Panel* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014), 77.
- 4 Gürsoy Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26/42 (2007), 103.
- 5 Müzecilik literatür değerlendirmesi için bk. Halit Çal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (2009), 315-334.
- 6 "Osmanlılar, antik kalıntıların gerçek öneminin farkında olmasalar bile, bunların Avrupada uyandırdığı ilginin farkına varmaya başlamışlardır. (...)” Bk. Shawn Malley, "The Layard Enterprise: Victorian Archaeology and Informal Imperialism in Mesopotamia", *Scramble for the Past - A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914*, ed. Zainab Bahrani vd. (İstanbul: SALT/Garanti Kültür A.Ş., 2011), 112.

ile bu alandaki ilk adımlar atılmaya başlanmıştı.⁷ Söz konusu adımları atan isimlerin başında gelen Ahmed Fethi Paşa, Tanzimat döneminin önemli bürokratlarından biri olup 1845 yılında Tophane-i Âmire Müşiri olarak atandıktan kısa bir süre sonra, tarihî değeri yüksek Aya İrini’de birtakım düzenlemeler yaptığı gibi, ülke genelinde de eski eserleri korumaya yönelik çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu çalışmalar, Osmanlı müzeciliği ile ilgili yapılan incelemelerde, Ahmed Fethi Paşa’nın Osmanlı/Türk müzeciliğinin kurucusu olarak anılmasını sağlamıştır. Osmanlı/Türk müzeciliğine ilişkin ilk araştırma yapanlardan Tahsin Öz, Abdülhak Şinasi Hisar, Aziz Ogan, Remzi Oğuz Arık, Kâmil Su, Semavi Eyice gibi isimler yapmış oldukları çalışmalarda,⁸ Ahmed Fethi Paşa’nın 1846 yılında Aya İrini’de gerçekleştirdiği çalışmaları, Türk müzeciliğinin kuruluşu olarak kabul etmişlerdir. Aynı şekilde 2000’li yıllarda Wendy Shaw, Alev Koçak ve Bilge Ar’ın yaptığı yeni araştırmalar da bu görüşü teyit etmektedir.⁹

Osmanlı Devleti’nde müzecilik faaliyetleri hiç şüphesiz bir anda ortaya çıkmış bir düşünce değildi. Topkapı Sarayı Enderun Avlusu’nda yer alan Hazine Odası’nda kıymetli eserlerin muhafaza edilmesi; Has Oda içerisinde bulunan ve her yıl Ramazan ayının 15. günü, davetli özel bir grup tarafından gerçekleştirilen Hırka-i Saadet ziyaretleri ile Eyüp Sultan Türbesi başta olmak üzere, dinî mekanlarda ziyaret edilen İslam büyüklerine ait emanetler, Osmanlı’daki erken dönem müzecilik faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir. Ancak 18. yüzyılda dünyada ortaya çıkan modern müzecilik uygulamaları, farklı bir felsefe ile hareket etmekteydi ve zaman içerisinde Osmanlı’ya da yansıtacaktı.

Fransız İhtilali sonrası oluşan ulus-devlet anlayışının bir yansıması olan Avrupa’daki modern müzecilik faaliyetlerine ilişkin ilk bilgiler Osmanlı sefâretnâmelerinde yer almıştır. Avrupa’yı gören ve oradaki müzecilik çalışmalarından bahseden ilk isimlerden biri, İstanbul’dan Paris’e giden Mustafa Sâmî Efendi’dir. 1840 yılında yayımladığı *Avrupa Risâlesi* isimli eserinde, Avrupa’nın müzelere ve eski eserlere verdiği değeri detaylı bir şekilde anlatarak, dikkatleri bu hususa çekmiştir. Avrupa’da ortaya çıkan modern müzecilik hakkında bilgi veren ilk kaynaklardan biri olması bakımından önem taşıyan eserinde Mustafa Sâmî Efendi; antika kelimesinin ne anlama geldiğini ve Avrupa’nın antikaya neden büyük önem verdiğini anlatmaktadır. Ayrıca eserinde, o dönemde Osmanlı’ya yabancı bir kavram olan müze kelimesini açıklarken; “(...) Buranın bir tarafında müze dedikleri tasvirhânedeyi nice sayısız hayretle seyretmek nadide tasvirler vardır. (...)” diyerek, tasvirhâne terimini ilk kez kullanmak suretiyle Türkçeye yeni bir kavram kazandırmıştır.¹⁰

7 Detaylı bilgi için bk. İlber Ortaylı, “Tanzimat’ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 6/1599-1600.

8 Abdülhak Şinasi Hisar, *Türk Müzeciliği* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010); Aziz Ogan, *Türk Müzeciliğinin 100’üncü Yıldönümü* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1947); Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1953); Tahsin Öz, “Ahmed Fethi Paşa ve Müzeler”, *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi* 5 (1949), 1-15; Kâmil Su, *Osman Hamdi Bey’e Kadar Türk Müzesi* (İstanbul: Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) Türkiye Milli Komitesi, 1965); Semavi Eyice, “Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 6/1596-1597.

9 Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004); Alev Koçak, *The Ottoman Empire and Archaeological Excavations: Ottoman Policy from 1840-1906, Foreign Archaeologists and the Formation of the Ottoman Museum* (İstanbul: The Isis Press, 2011); Bilge Ar, *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Çevresi* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

10 M. Fatih Andi, *Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri: Mustafa Sâmî Efendi ve Avrupa Risâlesi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996), 93.

Avrupalı devletlerin Anadolu, Suriye ve Mezopotamya medeniyetlerine ait eski eserleri bulup kendi ülkelerinde toplama fikri ve bu yöndeki çalışmaları, bahsi geçen medeniyetlere ev sahipliği yapan Osmanlı coğrafyasını Batılı devletlerin hedefi haline getirmektedir. Avrupalı devletler adına bazı isimlerin/arkeolog veya araştırmacıların, 17. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'ne ait topraklardaki eski eserleri ortaya çıkarmaları ve bunları kendi müzelerine taşımaları uzunca bir süre devam etmiştir. Osmanlı coğrafyasında Avrupalıların rahat bir şekilde eski eser kaçakçılığı yapabilmeleri, Osmanlı'da o tarihlerde bu konuda yeterli bir bilincin olmadığını göstermektedir.¹¹ Eski eserlerin araştırılması ile ilgili izin taleplerinin büyükelçiler ve konsoloslardan gelmesi ve Osmanlı bürokratlarının da siyasî bir krize mahal vermemek için söz konusu talepleri olumlu karşılamaları, bu husustaki diğer önemli etken olmuştur.¹²

Avrupa devletlerinin Osmanlı coğrafyasındaki eski eserlere sahip olma arzuları, elçilik faaliyetleri kapsamında Avrupa'yı yakından tanıyan ve zamanla bu alanda bilinç sahibi olan Osmanlı bürokratlarını, birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda Bâbîâli, Tanzimat sonrası eski eserleri koruma konusunda adım atarak vilayetlere bir genelge göndermişti. Verilen talimatta; yer altından çıkarılan taş kapaklar, üzeri yazılı sandık şeklinde olan mezarlar, taşa sanatla işlenmiş insan ve hayvan figürleri gibi, insanlar arasında dikkate değer sayılabilecek nesnelere bunlara benzer antikaların bulunması durumunda Bâbîâli'ye bilgi verilerek içeriden değerli olanların İstanbul'a gönderilmeleri istenmişti.¹³ Bâbîâli'nin eski eserler konusunda Tanzimat sonrası başlattığı çalışmalar, Ahmed Fethi Paşa'nın Ağustos 1845'te Tophane-i Âmire Müşiri olmasıyla sistemli bir hal almış ve böylelikle Batı'daki örnekleri gibi bir müzenin kurulmasının önü açılmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı müzeciliğindeki temel dinamiğin ne olduğu, Tanzimat'ın ruhuna uygun olarak müzeler üzerinden devlet-toplum kaynaşmasının mı tasarlandığı ve müzenin modernleşmede bir araç olarak mı kullanıldığı sorularına, Ahmed Fethi Paşa'nın müzecilikle ilgili faaliyetleri üzerinden yanıt aranacaktır.

11 Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971), 284.

12 Süleyman Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı* (İzmir: Beta Basım Yayın, 1999), 457.

13 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet-Maarif (C.MF), 5/221, 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840). Halep, Aydın, Saruhan, Adana valilerine ve Sayda, Selanik, Hüdavendigar müşirleri ile Biga ve Kudüs mutasarrıflarına gönderilen, aynı içeriğe sahip üç ayrı belgeden müteşekkil olan bu genelgelerin üzerinde herhangi bir tarih bilgisi mevcut değildir. Belgelere arşiv idaresi tarafından verilen tahmini tarih ise, 4 Mart 1840'tır. Ancak bu tarihlendirme hatalı olsa gerek. Çünkü hem olayların seyri dikkate alındığında ve hem de söz konusu yazışmaya, Ekim 1846 tarihi itibarıyla cevaplar gönderildiği göz önünde bulundurulduğunda, Ahmed Fethi Paşa tarafından Şubat 1846'da Aya İrini'de başlatılan faaliyetlerden sonra bu talimatnamenin gönderilmiş olması muhtemeldir. Bu hususta diğer bir değerlendirme için bk. Mehmet Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzecilik* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 50.

Görsel 1: Tophane-i Âmire Müşiri Rodosîzâde Ahmed Fethi Paşa. (Abdullah Frères)¹⁴

1. Tanzimat Dönemi'nin Vizyoner Bürokrati: Ahmed Fethi Paşa

Ahmed Fethi Paşa'nın hayatını, görevlerini, ruh ve fikir dünyasını şekillendiren faaliyetlerini bilmek, onun müzecilik çalışmalarında hangi altyapı ile hareket ettiğini değerlendirme noktasında katkı sağlayacağı için, bu başlık altında hayatına kısaca göz atılacaktır.

Rodosîzâde Ahmed Fethi Paşa (1800-1858) 1809-1826 yıllarında Enderun'da eğitim görmüş, 1826-1835 arasında da Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nda ve İkinci Mahmud'un Mâbeyn-i Hümayunu'nda yer almıştır. 1835'te Viyana'ya fevkalâde elçi olarak görevlendirilmiş¹⁵ ve üç ay kadar orada kalmıştır.¹⁶ Bu elçiliği sırasında, sanat ve eğitim yapılarından doğa, bilim ve hayır kurumlarına kadar pek çok farklı mekân ziyaret etmiş;¹⁷ Budapeşte'de Macar Ulusal Müzesi, tiyatro binaları ile Viyana'da Belvedere'deki Galeri, Ambras Koleksiyonu, Doğa Tarihi ve Antikalar Kabini, Saray Kütüphanesi ve Mühendislik Akademisi gibi kurumları da bu kısa süreli elçiliği esnasında görme imkânı bulmuştur.¹⁸

14 Abdullah Frères, *Osmanlı Hükümdarları ile Abdülaziz Devri Ricalinin Fotoğrafları: Müteveffa Ahmed Fethi Paşa*, Fotoğraf, 1909, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Koleksiyonu, No. Nekya-90628/58, Erişim 30 Mayıs 2024.

15 BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 484/23753, 29 Zilhicce 1253 (26 Mart 1838). Arşiv idaresi tarafından verilen bu tahmini tarih yanlıştır. Zira Ahmed Fethi Paşa'nın Rusya'ya 1837 yazında gittiği bilinmektedir. Bk. *Takvim-i Vekâyi* 104 (22 Safer 1251/22 Haziran 1835), 1.

16 *Takvim-i Vekâyi* 117 (1 Şaban 1251/22 Kasım 1835), 3: "Taziye için Avusturya İmparatoru tarafına 'Büyükelçilik' unvanıyla gönderilen Asâkir-i Hâssa Feriği Ahmed Fethi Paşa'nın Receb ayının altıncı günü Dersaadet'e dönerek Pâdişahın huzuruna çıktığı (...)"

17 *Wiener Zeitung* 221 (28 Eylül 1835), 1085.

18 Gisela Prochazka-Eisl, "An Ottoman Diplomat in Vienna: Ahmed Fethi Pasa", *Andreas Tietze ve Avusturya Türkolojisi-Türkçenin Zenginliğine Efsanevi Bir Katkı*, ed. Emine Yılmaz vd. (Viyana: Neue Welt Verlag, 2022), 190.

Ahmed Fethi Paşa, 1836 yılında Büyükelçi unvanıyla yeniden Viyana'ya gönderilmiş ve bir yıla yakın süre daha orada bulunmuştur.¹⁹ Bu ikinci Viyana Elçiliği sırasında, Macaristan'ın ünlü aristokratlarından Prens Esterházy'nin Viyana'da bulunan, resim koleksiyonuyla süslenmiş Esterházy Mâlikânesi, Osmanlı Devleti için sefâret binası olarak kiralanmıştır ki bu mâlikâne, burada bir yıla yakın yaşamış Ahmed Fethi Paşa'nın güzel sanatlar ile ilgilenmeye başladığı yer olarak varsayılmaktadır.²⁰ Viyana Sefiri iken 7 Haziran 1837 tarihinde İstanbul'a yazdığı bir mektubunda, Avusturya İmparatoru ile Başvekil Metternich'in yaz tatilinde Viyana'da olmayacağını bildirerek uygun görüldüğü takdirde, bu zaman dilimi içerisinde Avrupa'daki önemli mekânları ziyaret etmeyi arzuladığını belirtmiştir.²¹ Onun bu talebi; seyahat etmek, yeni yerler görmek ve yeni kültürler tanımak konusunda ne kadar istekli olduğunu göstermektedir.

Ahmed Fethi Paşa, 1837 yazında Hocabey'de (Odessa) yapılan askerî tâlimleri izlemek üzere Rusya'ya görevlendirilmiştir.²² 1838'de Paris Sefirliği'ne atanmış²³ İstanbul'dan Paris'e giderken birçok Avrupa şehrini görmüş ve buralarda kültür-sanat alanına ilişkin çeşitli incelemelerde bulunmuştur.²⁴ Bu yolculuğu esnasında, Roma'da Papa ile bir araya gelerek Osmanlı tarihinde Papa ile görüşen ilk devlet adamı olmuştur.²⁵ Ahmed Fethi Paşa, 28 Haziran 1838'de Londra'da gerçekleşen İngiltere Kraliçesi'nin taç giyme törenine görevlendirilmiş, ancak hastalığından dolayı bu törene yetişememiştir.²⁶ İki ay gecikmeli de olsa 1838 Ağustos'unda, İngiltere Kraliçesi Victoria'yı Londra'da ziyaret etmiş, İngiltere'yi ve oradaki yapıları görme fırsatı yakalamıştır.²⁷ Eylül 1838'de Büyükelçi olarak gittiği Paris'te bir yıl görev yaptıktan sonra 1839 senesinde İstanbul'a dönmüştür. 1839-1858 yılları arasında, Osmanlı merkez bürokrasisinde (üç defa Tophane Müşirliği, iki defa Ticaret Nazırlığı ve Meclis-i Valâ Üyeliği ile Reisliği gibi) farklı görevlerde bulunmuştur. 14 Şubat 1858 yılında vefat eden Ahmed Fethi Paşa, Divanyolu'nda bulunan İkinci Mahmud Türbesi haziresine defnedilmiştir.²⁸ Rodos'ta inşa ettirdiği saat kulesi, rüştiye, muvakkithane, babası adına yapılan ve kendisinin de birtakım katkılarıyla koleksiyonunu zenginleştirdiği kütüphane ile

19 BOA, HAT, 1195/46928, 29 Zilhicce 1252 (6 Nisan 1837).

20 Zeynep İnankur, "Fethi Ahmed Paşa: A Cosmopolitan Ottoman Diplomat in the First Half of the Nineteenth Century", *Culture and Diplomacy: Ambassadors as Cultural Actors in Ottoman-European Relations from the 16th to the 19th Century* (Viyana: Hollitzer Verlag, 2023), 1011.

21 BOA, HAT, 1197/47040-Ç, 3 Rebiü'l-Evvel 1253 (7 Haziran 1837).

22 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak (TSMA.e), 642/4, 23 Safer 1253 (29 Mayıs 1837).

23 BOA, Hâriciye Nezareti-Siyasi (HR.SYS), 2922/3, 1 Safer 1254 (26 Nisan 1838); BOA, HR.SYS, 2922/7, 15 Safer 1254 (10 Mayıs 1838).

24 "1838 yılında Paris Sefiri olan Ahmed Fethi Paşa'nın Sirkâtibi olarak onunla birlikte İstanbul'dan Paris'e giden Mustafa Sâmî Efendi, 150 gün süren yolculuklarında Malta, Messina, Napoli, Terracina, Roma, Siena, Floransa, Bologna, Parma, Milano, Venedik, Trieste, Viyana, Prag, Dresden, Berlin, Hannover, Hessen, Frankfurt, Avusturya, Brüksel, Anvers, Londra ve Boulogne şehirlerine uğramıştır." Bk. Andı, *Avrupa Risâlesi*, 28.

25 Ahmet Türkan, "Osmanlı ile Papalık Arasındaki İlk Dostane İlişkiler ve Bunun Doğu Kiliseleri Açısından Önemi", *History Studies: International Journal of Languages* 6/6 (2014), 1.

26 Andı, *Avrupa Risâlesi*, 28.

27 BOA, HAT, 1183/46704-A, 11 Cemâziye'l-Âhir 54 (2 Ağustos 1838); Ömer Eğecioğlu, "Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Töreni ve Fethi Ahmed Paşa", *Toplumsal Tarih* 211 (2011), 68-73. Eğecioğlu'nun makalesinin 5. ve 6. sayfalarında yer alan, "Sultanın olağanüstü büyükelçisi ekselânsları Fethi Ahmed Paşa, beraberinde birinci sekreter Sâmî Efendi ve ikinci tercüman Arakel Dadian olmak üzere dün akşam Regent's Park'taki Türk büyükelçiliğine vâsil oldu." (21 Ağustos 1838) ve "Osmanlı Devleti'nin olağanüstü büyükelçisi ekselânsları Fethi Ahmed Paşa, kraliçenin huzuruna kabul edilmek üzere dün sabah (29 Ağustos 1838) maiyeti ile birlikte Regent's Park'taki Türk büyükelçiliği rezidansından Windsor kalesine doğru yola çıktı." bilgileri, Ahmed Fethi Paşa'nın İngiltere'de bulunduğunu göstermektedir.

28 Davut Hut, "Fethi Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/450.

İstanbul'da Üsküdar Ahmed Fethi Paşa Camii, Fethi Paşa Yalısı, Fethi Paşa Korusu ve kendi adına kurmuş olduğu vakfı ondan geriye kalan izler olmuştur.²⁹

Gençlik yıllarında Enderun-ı Hümâyün Hazinesi'nde görevliken orada bulunan değerli eşyalar ve objeler ile tanışan, askerliği döneminde Cebehane Kışlası'nda Miralay olarak idarecilik yapan, Avrupa'da bulunduğu yıllarda kültür-sanat faaliyetleri içerisinde yer alan ve bahsi geçen icraatları vesilesiyle de kıymetli eşyalara ilişkin hassasiyetleri oluşan Ahmed Fethi Paşa, tüm bu birikimi sayesinde müzecilik ve eski eserler konusunda çağdaşı diğer devlet adamlarından farklı bir anlayış geliştirmiştir.

2. Ahmed Fethi Paşa'nın Aya İri'ni'deki Faaliyetleri ve Osmanlı Müzeciliğinin Kuruluşu

Ahmed Fethi Paşa'nın, Osmanlı/Türk müzeciliğinin kurucusu olarak nitelendirilmesini sağlayan Aya İri'ni'deki faaliyetlerinin, 1846 yılında Tophane-i Âmire Müşirliği'ne bağlı Harbiye Ambarı³⁰ ismiyle kullanılan Aya İri'ni'ye³¹ Paşa tarafından gerçekleştirilen teftişte vuku bulan bir olay ile başladığı söylenmektedir. Bilge Ar'ın araştırmasında yer verdiği bir rivayete göre; Ahmed Fethi Paşa'nın söz konusu teftiş esnasında Bizans imparatorlarından birinin adını taşıyan bir tuğla parçasına rastladığı ve bu gibi eserlere Avrupalılarca çok önem verildiğini ifade edip bunların korunması gerektiğini Sultan Abdülmecid'e bildirdiği, bu olay üzerine Padişah'ın da böyle önemli eserlere sahip çıkılarak mekânda düzenlemeler yapılmasını emrettiği ve düzenlemeleri görmek için kendisinin de burayı ziyaret edeceğini bildirdiği anlatılmaktadır.³²

Osmanlı/Türk müzeciliğinin kuruluşu ile ilgili padişah merkezli okuma sayılabilecek ve yukarıdaki rivayeti kısmen tashih edecek bir bilgi de 14 Nisan 1910 tarihinde *Servet-i Fünûn*

29 Serap Sunay, "Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi", *Belleten* 84/300 (2020), 745-788.

30 "(...) Harbiye Ambarı, İstanbul'un fethinden itibaren eski silahların depolanmaya başlandığı Aya İri Kilisesi olup, Fethi'ten sonra Cephane-i Âmire, 1730 yılında Darü'l-Esliha ve 1839'da Harbiye Ambarı adını almıştır." Bk. Pınar Çevik Azap, *Tophane-i Âmire Müşiriyeti* (İstanbul: Timaş Akademi Yayınları, 2023), 33.

31 "Kutsal barış" anlamına gelen Aya İri'ni, Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda yer almaktadır ve 4. yüzyılda eski Roma tapınakları üzerine, şehrin ilk kiliselerinden biri olarak inşa edilmiştir. 532 yılında vuku bulan yangında harap olan yapı, 548 senesinde İmparator Justinianus tarafından yeniden yaptırılmıştır. İstanbul'un Ayasofya'dan sonraki en büyük ikinci kilise binası olup mimari düzen olarak; ana mekân (naos), narteks (giriş) ve atrium (avlu) olmak üzere üç bölümden meydana gelen, üç nefli bazilikal planlı bir yapıdır. Aya İri'ni, Bizans' tan günümüze kalan atriumlu (çevresi revaklı avlu) tek kilise yapısıdır. İstanbul'un fethinden sonra kiliseden silah deposuna dönüştürülerek "Enderun Cebehanesi" veya "İç Cebehane" olarak anılmış, savaş ganimetlerinin yanı sıra kilisede tutulan Hıristiyan röliklerinin de burada bırakılmasıyla söz konusu emanetlere de ev sahipliği yapmıştır. Zaman içerisinde askeri kıyafetlerin ve savaş aletlerinin muhafaza edildiği bir mekân haline gelen yapı, Sultan Üçüncü Ahmed döneminde gerçekleştirilen düzenleme ile "Darü'l-Esliha" (Silahlar evi) ismini almıştır. 1726 ve 1744 yıllarında gerçekleştirilen tüm bu çalışmalar, Aya İri'ni'nin günümüzde de mevcudiyetini koruyan giriş kapısı üzerindeki kitâbelerde anlatılmaktadır. Darü'l-Esliha olarak düzenlenmesini ve içerisinde korunan malzemelerle geniş bir koleksiyona ev sahipliği yapma özelliği kazanmasını sağlayan faaliyetlerin ömrü ise maalesef kısa olmuştur. Üçüncü Selim döneminde 1807 yılında vuku bulan Kabakçı İsyanı ve 1826'da, İkinci Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması hadiselerinde yağmaya uğrayan yapıda yer alan malzemeler tahrip edilmiştir. 1839 yılında Avrupadan alınan silah ve teçhizatın orduya dağıtıldığı yer haline gelen mekân, Darü'l-Esliha yerine "Harbiye Ambarı" olarak anılmaya başlanmıştır. Bk. Cornelius Gurliitt, *İstanbul'un Mimari Sanatı*, çev. Rezan Kızıltan (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 1999), 17-18; Bilge Ar, "Aya İri'ni'nin 'Müze-i Hümâyün' Olarak Tahsis Ediliş Süreci ve Sultan Abdülaziz", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 1/40; Bilge Ar, "Aya İri'ni'de Darü'l-Esliha Düzenlemesi", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı/Annual of İstanbul Studies* 3 (2014), 143-150; *Askerî Müze*, haz. Burhan Emiroğlu vd. (İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1983), 6; Ar, *Aya İri'ni ve Çevresi*, 179.

32 Ar, *Aya İri'ni ve Çevresi*, 185.

dergisinde yayımlanan bir makalede yer almaktadır. İlgili yazıda, Sultan Abdülmecid'in 1845 yılında Yalova'da yaptığı bir gezi esnasında, çevrede dağınık vaziyette duran ve üzerinde yaldızlı yazıların olduğu sütunlara rastladığı; etrafındaki kişilere bunlarda ne yazdığını sorduğunda ise yanında bulunanların, bahsi geçen yazıların Latince olduğunu ve İmparator Konstantin'in isminin yazdığını ifade ettikleri aktarılmaktadır. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in de "Böyle büyük bir hükümdarın nâmını taşıyan şeylerin yerde yatması doğru değildir." diyerek, bu malzemelerin İstanbul'a gönderilip koruma altına alınmasını sağladığı belirtilmektedir.³³ İstanbul'a getirilen bu taşları ve daha birçok değerli eseri "Harbiye Ambarı" olarak isimlendirilen Aya İrini'de muhafaza eden ve bunlara ilişkin düzenlemeler yapan kişi, dönemin Tophane-i Amire Müşiri Ahmed Fethi Paşa'dır. Nitekim bu gelişme, Osmanlı'daki müzecilik faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.³⁴

Belgin Turan Özkaya'nın Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak yaptığı araştırma, müze kurulması fikrini yukarıdaki rivayetlerden bağımsız olarak biraz daha öncesine çekmektedir. Özkaya, İngiltere elçisi Stratford Canning'in 10 Kasım 1843 tarihinde Lord Eastnor adına Bodrum Kalesi'nde yer alan süslü antik taşları görmek için kaleyi ziyaret etmek istemesi ile başlayan ve sonrasında da kale duvarındaki tarihî eserleri çıkartıp Londra'ya götürmeyi talep ettiği girişimlerin, Osmanlı'daki müzecilik çalışmalarının başlangıcında önemli bir rolü olduğuna işaret etmektedir.³⁵ 1844 yılında Canning, Bodrum Kalesi'nin duvarlarında yer alan kabartma mermerleri Osmanlı hükümetinden talep etmiş; ancak bu istek, hükümetin Aydın Vilayeti ile yaptığı yazışmalarda elde edilen bilgiler sonrasında, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin 31 Aralık 1845 tarihli toplantısında meclis üyeleri ile müzakere edilerek uygun bulunmamıştır. Ayrıca, bu tarz taleplerin ileride de tekrar gelebileceği düşünülerek antik eserlerin muhafaza edilebileceği müze adı verilen bir Osmanlı müzesi kurulması fikri, meclis tarafından Sadaret'e teklif edilmiştir.³⁶ Stratford Canning'in talepleri ve müze kurulmasına ilişkin ilk resmî tartışmanın yapıldığı Meclis-i Vâlâ toplantısı, Osmanlı'da müzecilik çalışmalarını tetiklemiştir.³⁷ Müze kurulması fikrinin tartışıldığı 31 Aralık 1845 tarihindeki Meclis-i Vâlâ toplantısına başkanlık yapan Sadık Rıfat Paşa ve toplantıda meclis üyesi olarak yer alanlardan Kâmil Paşa ile Enverî Efendi,³⁸ Sefaret görevleri kapsamında Avrupa'nın farklı şehirlerini görmüş, bu alana dâir Avrupa'da oluşan ilgiyi ve hassasiyetleri bilen kişilerdi.

33 Vahid, "Osmanlı Müzesinin Süret-i Tesisi", *Servet-i Fünûn* 38/984 (1 Nisan 1326/14 Nisan 1910), 347.

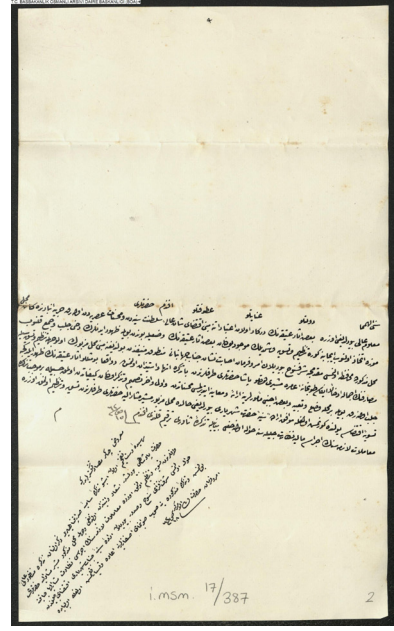
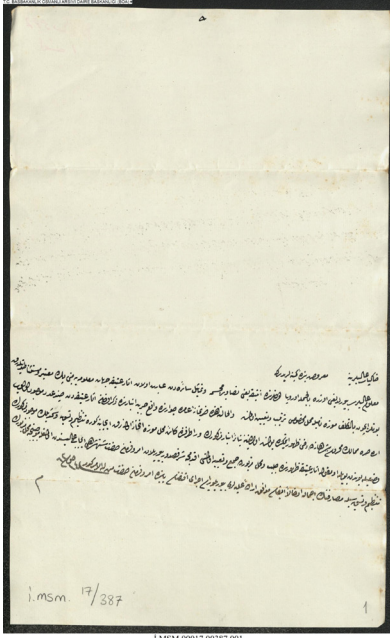
34 Hayrullah Cengiz, "İstanbul Müzeleri Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/16 (2010), 277-332; *Takvim-i Vekayi* 292 (7 Şevval 1261/9 Ekim 1845), 3; *Tercümân-ı Hakikat* 776 (25 Safer 1298/27 Ocak 1881), 1; *Müze-i Hümayûn: Rehnümâ - 1337*, çev. Üzeyir Altekin vd. (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2022), 8.

35 Belgin Turan Özkaya, "Entangled Geographies, Contested Narratives: The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity", *Muqarnas* 39/1 (2022), 239.

36 BOA, İrâde-Hâriciye (İ.HR), 32/1478, 2 Muharrem 1262 (31 Aralık 1845), lef 2.

37 Özkaya, "The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity", 239.

38 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi]* (İstanbul: Darü't-Tıbaatül-Amire, 1264), 34.

Görsel 2 ve Görsel 3: Osmanlı/Türk Müzeciliğinin Kuruluşuna İşaret Edilen, 11 Şubat 1846 ve 12 Şubat 1846 Tarihli Belgeler.³⁹

11 Şubat 1846 tarihinde Ahmed Fethi Paşa Sadaret'e bir tezkire yazarak Avrupa devletlerinde antika olarak ifade edilen eski eserlere büyük önem verildiğini, bunlar için özel alanlar oluşturulduğunu belirtmiş ve uygun görüldüğü takdirde, Darbhâne-i Âmire civarında yer alan Harbiye Ambarı'nın arka tarafında (atrium kısmında) da gerekli düzenlemelerin yapılması suretiyle bir müze oluşturulmasını talep etmiştir.⁴⁰ Ahmed Fethi Paşa'nın bu talebinin 12 Şubat'ta Padişah tarafından kabul edildiği, Aya İrini'nin belirtilen mahallinde mevcut eserlerle düzenleme yapılabileceği, ayrıca gelecek olan yeni eserlerin burada toplanabileceği ve tüm bu işlemlere verilen ruhsatın da Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa'nın izin talebi doğrultusunda çıkartılmış olduğu bildirilmektedir. Bunların haricinde, bazı yabancı memurların mevcut eserlerin durumlarını incelemek üzere görevlendirildiği de belirtilmiştir. 15 Şubat 1846 tarihli üçüncü yazıda ise, gerekenlerin yerine getirilmesi noktasında karar yenilenmiştir.⁴¹ Söz konusu durum, hayata geçirilen çalışmaların müzecilik mantığıyla bilinçli bir şekilde yapıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Buna göre, müze oluşturma fikrinin Canning'in taleplerine bağlı geliştiğini ve resmî olarak Meclis-i Vâlâ toplantısında bu fikrin müzakere edildiğini; Ahmed Fethi Paşa'nın eyleme geçişinin ise, Şubat 1846'da Sultan Abdülmecid'den alınan izne ve talimatlara dayandığını söylemek mümkündür.

39 BOA, İ.MSM, 17/387, lef 1a-2a.

40 BOA, İrâde-Mesâil-i Mühimme (İ.MSM), 17/387, 18 Safer 1262 (15 Şubat 1846), lef 1a.

41 BOA, İ.MSM, 17/387, lef 2a.

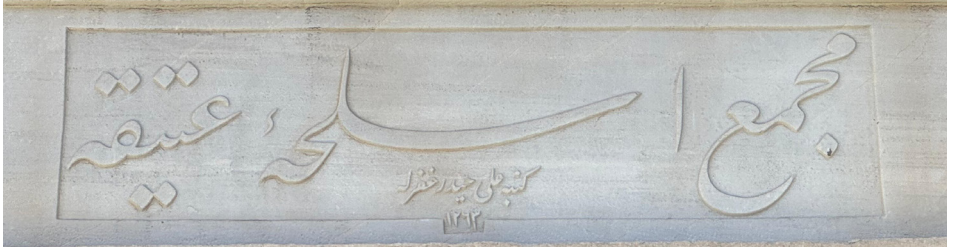
Görsel 4: Aya İrini'nin Atrium Kısmı Genel Görünümü. (İbrahim Akkurt - 14 Mayıs 2025)

Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa, Sultan Abdülmecid'den aldığı talimatla Aya İrini'nin arka tarafında (atrium bölümünde) birtakım düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Bu doğrultuda, avluyu saran revakların araları camekânlarla kapatılarak hazırlanan sergilere tahsis edilmişti.⁴² Atriumun sağ tarafında kalan alana; eski silahlar, savaş aletleri ile zırhlar yerleştirilmiş ve bu alana giriş, avluya açılan mermer bir kapı ile sağlanarak kapının lento kısmına “Mecma’-ı Eslaha-i ‘Atıka (Eski Silahlar Koleksiyonu)” ibaresi yazdırılmıştır. Bunun karşısında yer alan, atriumun sol tarafındaki alana ise; Helen ve Bizans dönemlerine ait eski eserler konulmuş ve giriş kapısı üzerine “Mecma’-ı Âsâr-ı ‘Atıka (Eski Eserler Koleksiyonu)” yazdırılmıştır.⁴³ Lentolardaki yazıların altında mukayyet olan tarih, 1847 (Hicrî 1263) yılını işaret etmektedir. Bu iki koleksiyondan Mecma’-ı Eslaha-i ‘Atıka, bugünkü Harbiye Askeri Müzesi'nin; Mecma’-ı Âsâr-ı ‘Atıka ise, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin temellerini oluşturmuştur.⁴⁴

42 Eyice, “Arkeoloji Müzesi”, 1597.

43 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 45; Ferruh Gerçek, *Türk Müzeciliği* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 82; Yücel, “Müze”, 241.

44 Ar, *Aya İrini ve Çevresi*, 195, 201.

Görsel 5 ve Görsel 6: Aya İrini'nin Atriumundaki Kaptaların Üzerinde Yazan "Mecma'-i Âsâr-ı 'Atika" ve "Mecma'-i Esliha-i 'Atika" Yazıtları. (İbrahim Akkurt - 14 Mayıs 2025)

Özenli bir şekilde yapıldığı anlaşılan söz konusu çalışmalar kapsamında, Aya İrini'nin içi silah müzesi şeklinde düzenlenmiş; özel yaptırılan armalı silahlıklara dizdirilen silahlar burada teşhir edilmek suretiyle yapı, eski silah deposu olmaktan çıkarılıp bir sergi alanı ve müze haline getirilmiş; ayrıca bina girişinde bulunan bölüme de büyük toplar yerleştirilmişti.⁴⁵ Silahların belli bir düşünce ve tertip üzere sıralanmış olması, Shaw tarafından Fransız Silah Müzesi'nin bu düzenlemede örnek alındığı ya da Ahmed Fethi Paşa'nın, 1838 yılındaki Londra ziyareti esnasında gördüğü Tower of London'daki silah sergisinden etkilendiği şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁶ Ancak Ahmed Fethi Paşa'nın görev icabı hem Fransa hem de İngiltere'de bulunduğu ve bunlardan etkilendiği düşünülse bile, Viyana'daki askerî müzelerden de etkilenmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.⁴⁷ Kaldı ki, sadareti öncesi Paris, Londra ve Viyana'da bulunmuş olan Sadrazam Mustafa Reşid Paşa başta olmak üzere, dönemin Osmanlı Devlet ricalinin Batı'daki gelişmeleri sıkı takip etmekte olmalarının, müzeciliğin gelişmesine de yansıtıldığını hatırlatmak gerekmektedir. Ahmed Fethi Paşa'nın Aya İrini'deki bu düzenleme ve sergileme konusundaki çalışmaları, belki de onu Türkiye'nin ilk küratörü (müze düzenleyicisi, yöneticisi) yapmaktaydı. Müzenin bir diğer koleksiyonu olan ve Mecma'-i Âsâr-ı 'Atika olarak adlandırılan bölümünde ise; daha önceden bu binada muhafaza edilen, At Meydanı'ndaki yılanların başları, İstanbul'un fethinde Haliç'i kapatan

45 Sermed Muhtar, *Topkapı Sarayı-ı Hümayyünü Meydanında Kâin Müze-i Askerî Züvvârına Mahsûs Rehnimâ* (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1920), 1/28.

46 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 49, 54.

47 Ahmed Fethi Paşa, 1835 yılında Avusturya İmparatoru Fransuva'nın ölümü için taziye ve yerine geçen oğlu I. Ferdinand'ın tahta çıkışını tebrik için Viyana'ya özel elçi olarak görevlendirilmiştir. Viyanada bulunduğu süre içerisinde, asker kökenli olması hasebiyle askerî müzeler ve askerî kurumlar ile yakından ilgilenmiş; Viyanadaki askerî mühendislik ve topçu okullarını, askerî depo ve cephanelikleri, Wiener Neustadt'daki İmparatorluk ve Kraliyet Askerî Akademisi'ni, Linz yakınlarındaki Maximilian Kuleleri'ni, Mariazell ve Eisenerz'deki İmparatorluk ve Kraliyet dökümhane ve madenlerini ziyaret etmiş ve tüm bu mekanlarla ilgili notlar almıştı. Bk. *Wiener Zeitung* 221 (28 Eylül 1835), 1085.

zincirin bir parçası, Hipodrom'daki at yarışlarında meşhur olan yarışçı Porfiriyos'un bir heykeli ve Bizans imparatorlarının lahitleri gibi eserler yer almıştır.⁴⁸

Görsel 7 ve Görsel 8: Ahmed Fethi Paşa Tarafından Yazdırılan ve Bizans İmparator Lahitlerinin Kapaklarının Yerlerinin Tarif Edildiği Kitâbe. (Furkan Bekar - Mart 2025)

Mecma'ı Âsâr-ı Atika bölümü oluşturulurken Topkapı Sarayı'nın orta kapısının etrafında açıkta bulunan, Bizans imparatorlarının porfir taşından yapılmış lahitleri de Aya İrini'ye taşınmıştır. Bu esnada bazı lahitlerin kapaklarının ise, bir büyük çınar ağacının altına denk gelen noktada gömülü olduğu tespit edilmiş; ancak o günün şartlarında, kapakların toprak altından çıkarılmasının mümkün olamayacağı düşünülerek, avluda yer alan revakların altındaki bir sütuna, Ahmed Fethi Paşa tarafından (günümüz Türkçesiyle); "Daha önce çıkarılarak silahhâneye götürülen mermer sandukalardan iki tanesinin kapakları, bu sütunun yaklaşık 8 metre hizasında bulunan çınar ağacının altında olduğu için çıkarılamamıştır. 15 Haziran 1847" yazdırılarak, tarihe önemli bir not düşürülmüştür. Bu olaydan 70 yıl sonra Topkapı Sarayı Müze Müdürü olan Halil Edhem Eldem, sütundaki kitâbe sayesinde, bahse konu olan lahit kapaklarını belirtilen yerden çıkarttırmış⁴⁹ ve sütunun altına yeni bir kitâbe daha ilave ettirerek üzerine şu satırları yazdırmıştır: "Yukarıdaki kitâbede bahsi geçen sanduka kapakları Padişah Hazretleri'nin izni ile Müze-i Hümayun İdaresi tarafından buldukları yerden çıkarılarak silahhâne ambarı dışındaki sandukaları ile beraber Müze-i Hümayun'a

48 Öz, "Ahmed Fethi Paşa", 8; Vahid, "Osmanlı Müzesi", 347.

49 Gerçek, *Türk Müzeciliği*, 83; Hisar, *Türk Müzeciliği*, 26.

nakledilmiştir. Hattat: Hakkı. 28 Ekim 1916.” Bu hadise, Ahmed Fethi Paşa'nın eski eserlere verdiği değeri ve hassas bakış açısını göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Müzecilik alanında araştırma yapanlar, Osmanlı'daki müzeciliğin 1846 yılında Ahmed Fethi Paşa'nın gayreti ve Sultan Abdülmecid'in talimatıyla kurulduğunu ifade etmektedirler.⁵⁰ Bu kabulden dolayıdır ki; 1946 yılında Türkiye Müzeler İdaresi, Türk müzeciliğinin 100. kuruluş yıldönümü etkinlikleri düzenlemiş ve ön tarafında Ahmed Fethi Paşa'nın, arka tarafında da Aya İrini'nin görsellerinin olduğu bir de hatıra madalyası bastırmıştır.⁵¹ Madalyanın ön yüzüne, “Fethi Ahmed Paşa-Türkiye Müzelerinin Kurucusu” yazılarak Paşa'nın tasvirine yer verilmiş; arka yüzüne de, “Türkiye Müzelerinin Kuruluşunun Yüzüncü Yılı Hatırası-1946” yazısıyla birlikte Aya İrini'nin kuzey cephesi işlenmiştir.

Görsel 9 ve Görsel 10: Türk Müzeciliğinin 100. Yılı Vesilesiyle Hazırlanmış Bronz Madalya. (İbrahim Akkurt Koleksiyonu)

1996 yılında da Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk müzeciliğinin 150. yılını anısına üzerinde Ahmed Fethi Paşa'nın fotoğrafının bulunduğu madalya bastırmıştır.⁵²

Görsel 11 ve Görsel 12: Türk Müzeciliğinin Kuruluşunun 150. Yılı Sebebiyle Bastırılan Madalya.⁵³

50 Necdet Sakaoglu, “Fethi Ahmed Paşa”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 3/298-299; Eyice, “Arkeoloji Müzesi”, 1596-1597; *Müze-i Hümayûn: Rehnûmâ*, 8.

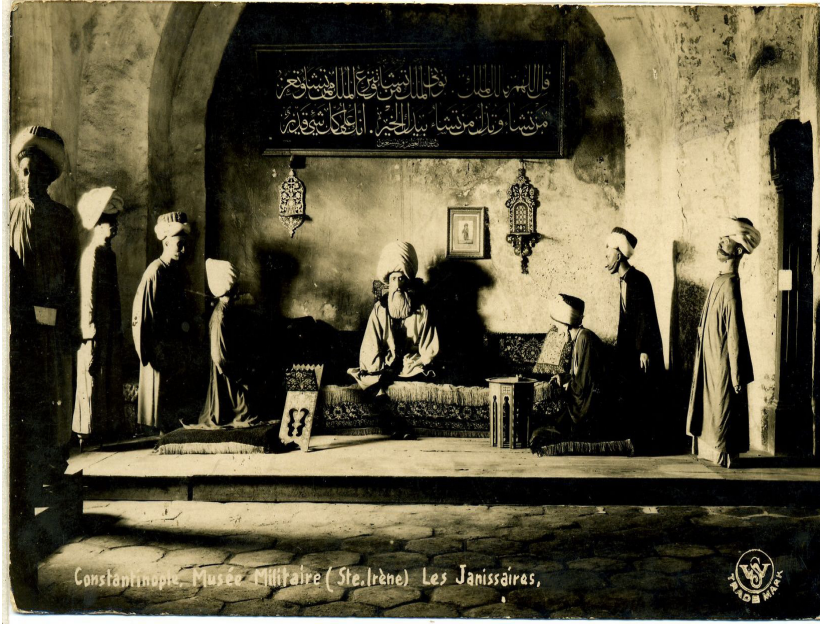
51 Eyice, “Arkeoloji Müzesi”, 1596-1597.

52 Doğu Mermerci, “Türk Müzeciliğinin 150. Yılında Ahmed Fethi Paşa ve Bastırılan 150. Yıl Hatıra Madalyonları”, *Türk Nüsmatik Derneği Bülteni* 4/35-36 (1999), 71-77.

53 *Ahmet Fethi Paşa - Türk Müzeciliğinin 150. Yılı, Hatıra Madalya, Fotoğraf*, 1996, İstanbul: Janus Mezat, Karma Nüsmatik Müzayedesi, Lot No. 352, Erişim 13 Mart 2025.

3. Takdir Toplayan Koleksiyon: Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi

Ahmed Fethi Paşa'nın Aya İrini'de yaptığı düzenlemelerin en dikkat çeken kısmı ise, "Elbise-i Atıka" olarak isimlendirilen ve geçmişin nostaljisini yaşatırken esasında gelenekten kopuk olmayan sembolik bir duruşu ifade eden "Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi" idi.⁵⁴ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının üzerinden sadece 20 yıl gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen onların kıyafetleri, kurulan bu müzede sergilenmiştir. Aya İrini'nin üst katında meydana getirilen ve 140 mankenden oluşan sergide, ahşap oyma ve balmumundan yapılmış heykellerin üzerine Viyana'da özel olarak diktirilen Yeniçeri kıyafetleri ile Yeniçerilere ait silahlar ve aksesuarlar giydirilmiştir.

Görsel 13: Ahmed Fethi Paşa'nın Aya İrini'de Hazırlamış Olduğu "Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi".⁵⁵

Kıyafetlerin hazırlanmasında, ilk Türk ressamlarından olan Arif Mehmed Paşa'nın da bilgilerinden istifade edilmiştir.⁵⁶ Bu koleksiyonla ilgili; Ahmed Fethi Paşa'nın 1838 yazında Londra'da bulunduğu dönemde Madame Tussaud Müzesi'ni gezdiği ve orada yer alan sergiyi görüp etkilendiği, akabinde de bunlardan esinlenerek söz konusu sergiyi oluşturduğu şeklinde yorumlar da bulunmaktadır.⁵⁷ Aya İrini'deki müze çalışmaları Osmanlı basınında, *Takvim-i*

54 Ahmet Ersoy, *Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire* (Surrey: Ashgate, 2015), 14.

55 *Constantinople - Musée Militaire (St. Irène) Les Janissaires*, Fotoğraf, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Koleksiyonu, No. Krt-005004.

56 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 55; Jean (Giovanni) Brindesi, *Elbise-i Atıka: Osmanlı Kıyafetleri (Musée des Anciens Costumes Turcs de Constantinople)*, haz. H. Ahmet Arslantürk - M. Mert Sunar (İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2013), 8; Muhittin Serin, "Arif Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/368-369.

57 Ar, *Aya İrini ve Çevresi*, 213.

Vekâyi gazetesinde yer bulmuş; Sultan Abdülmecid'in Aya İrini'yi ziyaret ettiği, hazırlanan müzeyi ve yapılan çalışmaları çok beğendiği ifade edilmiştir.⁵⁸ Padişah'ın beğenisine mazhar olmuş "Elbise-i Atika Sergisi", 1852 yılında ise Aya İrini'den taşınarak İbrahim Paşa Sarayı'na nakledilmiştir. Avrupa'dan gelen ziyaretçilerin uğrak noktalarından biri olan sergi, 7 Mayıs 1853 tarihinde *New York Times* gazetesinde, "Museum of Ancient Turkish Costumes (Eski Türk Kıyafetleri Müzesi)" başlıklı haberle okuyucularına tanıtılmıştır.⁵⁹ Yazının içeriğinde; Türklerin, modern Avrupa medeniyetinin trenini yakından takip etme zorunluluğu hissettiği söylenmiş ve sergi için de "zevкли bir şekilde dizilmiş muazzam bir koleksiyon" ifadeleri kullanılmıştır.

Görsel 14: "Yeniçeri Kıyafetleri Sergisi"nin Mekânsal Düzenini Yansıtan Farklı Bir Görüntüsü.⁶⁰

Ahmed Fethi Paşa'nın bina içinde yaptığı çalışmalardan bir diğeri de yapıya Sultan Birinci Mahmud döneminde eklenen ve 1816 yılında Sultan İkinci Mahmud döneminde iç bezeme düzeni ile mobilyaları yenilenen odanın yeniden düzenlenmesidir. "Taht-ı hümayun" ya da "hücre-i padişâhî" ismiyle hazırlanan bu oda, Padişah'ın müzeyi ziyarete geldiğinde dinleneceği bir mekân olarak tasarlanmıştı. Bu bölümün, Fransa'da ünlenen bir iç mimarî üslup olan, 16. Louis üslubunda bir taht odası olduğu ifade edilmektedir.⁶¹

Müzedeki hazırlanan sergilerin hususî ziyaretçisi Sultan Abdülmecid olmakla birlikte, izin alarak müzeyi gezen sınırlı sayıda yerli-yabancı ziyaretçilerin olduğu da bilinmektedir. Bu ziyaretçilerden biri Fransız yazar Gustave Flaubert; bir diğeri ise, Fransız ressam, şair, yazar, tiyatro ve sanat eleştirmeni Théophile Gautier olmuştur.⁶² 1851 yılında müzeyi ziyaret eden Flaubert'in müzeye dair verdiği bilgiler şu şekildedir:

58 *Takvim-i Vekâyi* 292 (7 Şevval 1261/9 Ekim 1845), 3.

59 *The New York Times*, "Museum of Ancient Turkish Costumes", 511 (7 Mayıs 1853), 2.

60 *Eslîha-i Askeriye Müzesi Dahili Görünüşü*, Fotoğraf, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Koleksiyonu, No. Krt-011084.

61 Ar, *Aya İrini ve Çevresi*, 205.

62 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 46.

"(...) Silahlar için ayrılmış kubbeleri, tonozlu, güzel bir salon... Kötü durumdaki basit tüfek mekanizmaları; üst katta, paha biçilmez eski silahlar, kakmalı Pers miğferleri, silah kılıfları, çok büyük, iki elle tutulan Norman kargıları... Sağ tarafta, Mehmet'in kılıcı, balina kemiği gibi büyük ve esnek... Ve yeşil deri kaplı kını; benim dışımda herkes bu kılıcı alıp havada savurdu. Bize bunlardan başka, padişahlar tarafından fethedilen kentlerin camekânlarda saklanan anahtarlarını da gösterdiler. (...)"⁶³

1852 yılında müzeye gelen Fransız yazar Théophile Gautier ise gözlemlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Tiplerine göre sınıflandırılan bu silahların rozetlerin içine yerleştirilerek düzenlenmesi, Fransız silah müzesindeki düzenlemelerin taklit edilmesine dayanıyor olabilir. Gerçekten de Ahmed Fethi Paşa'nın teşhir tekniklerinde böyle bir etki söz konusu olabilir. Dolayısıyla silah sergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem askerî alanda hem de sergileme pratikleri alanında sağladığı ilerlemeye işaret ediyordu. (...)"⁶⁴

"Müzeyi ziyaret eden bu kişilerin yazmış oldukları övgü dolu sözler, müzenin Avrupalılar tarafından da takdir edildiğini göstermesi ve müze ile ilgili en erken tarihli bilgi veren metinler olması bakımından son derece değerlidir."⁶⁵

4. Eski Eserleri Koruma ve Müzeye Kazandırma Gayretleri

Ahmed Fethi Paşa tarafından Aya İrini'de gerçekleştirilen faaliyetler ve vilayetlere gönderilen genelgeler, taşradaki yöneticileri de eski eserler konusunda harekete geçirmişti. 8 Ekim 1846 tarihinde Trablus Müşiri Mehmed Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen rapor, vilayetlerdeki eski eserlere ilişkin bilgiler sunulan ilk raporlardan biri olmuştur.⁶⁶ Vilayetlere gönderilen genelgenin yayınlandığı tarihlerde Girit'te bulunan Kaptan-ı Derya Damad Mehmed Ali Paşa, tespit ettiği kıymetli antikaları bu talimata istinaden Girit'ten İstanbul'a getirmiştir. Antika eserlerin Mehmed Ali Paşa tarafından İstanbul'a getirilmesi, genelgenin uygulandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Akabinde, Tophane Müşiri Ahmed Fethi Paşa'nın da içinde yer aldığı bir komisyon Girit'ten getirilen eserleri incelemiş ve kıymetli olduklarına hükmettikleri eserlerin 7 Aralık 1846 tarihli bir irade ile müzeye konulmasını sağlayarak bunları koruma altına almışlardı.⁶⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde modern müzeciliğin gelişiminin, savunmacı bir refleksin sonucu olarak ortaya çıktığını varsaymak mümkündür. Osmanlı müzeciliğinin kuruluşunda öncelikli hedef, sahip olunan tarihî mirası korumak ve bu mirasın Batılı devletler tarafından yurtdışına çıkarılmasına engel olmaktır.⁶⁸

63 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 47.

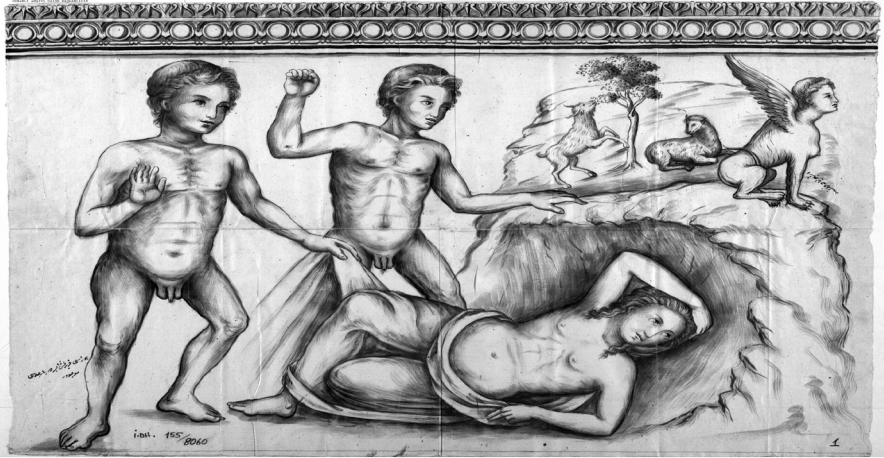
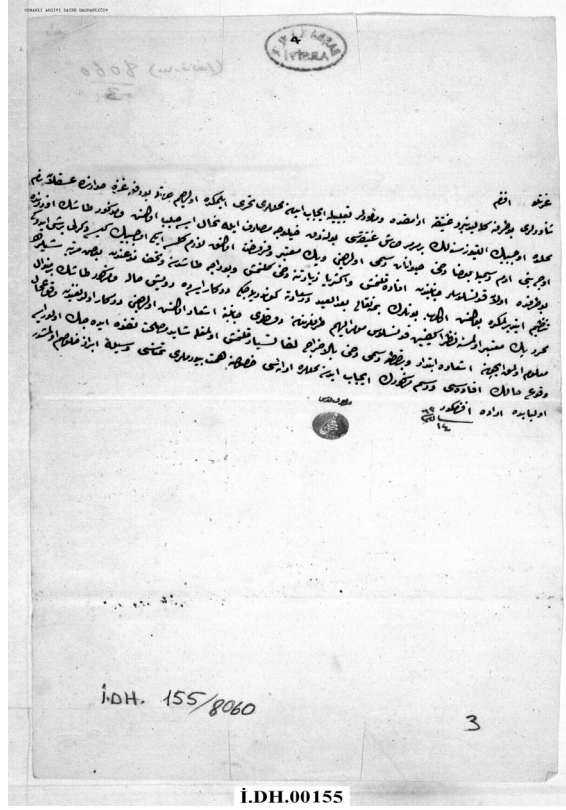
64 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 49.

65 Cengiz, "İstanbul Müzeleri", 278.

66 BOA, Sadaret-Mektûbî Kalemi Evrakı (A.}MKT), 51/75, 17 Şevval 1262 (8 Ekim 1846).

67 Serap Sunay, *Hemşinli Mehmed Ali Paşa: Tanzimat Muhâlifî ve Hanedan Damadı* (İstanbul: Timaş Akademi, 2023), 176; BOA, İ.HR, 38/1757, 17 Zilhicce 1262 (7 Aralık 1846).

68 Mustafa Göleç, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Politikaları (1876-1930)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 203.

Görsel 15 ve Görsel 16: Kudüs Mutasarrıfı Zarif Mustafa Paşa Tarafından Gönderilen Rapor ve Askan' da Buldukları Eserin Kara Kalem Çalışması.⁶⁹

69 BOA, İrade-Dahiliye (İ.DH), 155/8060, lef 1-3.

Kudüs Mutasarrıfı Zarif Mustafa Paşa'nın 1847 yılında İstanbul'a gönderdiği raporda ise; Gazze civarındaki Askalan⁷⁰ bölgesinde bulunan, üzerinde insan ve hayvan kabartmaları olan bir Sfenks'ten bahsedilerek üzerindeki mermer kabartmalardan hareketle, bunun tahmini 3600 yıllık bir eser olduğu ifade edilmiş ve ayrıca bu eserin eskizi sayılabilecek karakalem çizimi yaptırılarak da raporun ekinde gönderilmiştir.⁷¹

Londra'da yayın yapan *The Morning Post* gazetesi, 31 Aralık 1847 tarihinde bu gelişmeyi okurlarına, *Journal de Constantinople* gazetesinden alıntılayarak "Archaeological Museum at Constantinople (İstanbul'da Arkeoloji Müzesi)" başlığı altında bildirmiştir. İlgili yazıda; Sultan Abdülmecid'in emriyle ve Ahmed Fethi Paşa'nın çabalarıyla oluşturulan Arkeoloji Müzesi'nde cesaret verici gelişmeler yaşandığından, Topkapı Sarayı içindeki cephanelikte açılan müze için eyalet valilerine emirler gönderildiğinden ve bu çağrıya cevap olarak da Kudüs Mutasarrıfı Zarif Mustafa Paşa'nın, Askalan'da muhteşem bir şekilde yapılmış mitolojik bir mermer keşfederek müzeye gönderdiğinden bahsedilmiştir.⁷² Bâbîali tarafından İstanbul'a nakledilmesi istenen söz konusu eser ve diğer arkeolojik buluntular, 26 Ekim 1847'de⁷³ İstanbul'a getirilmiş ve 21 Şubat 1848⁷⁴ tarihinde de Müze'ye konularak sergilenmiştir.⁷⁵ Dahası bu tarihten sonra yayımlanan devlet ve vilayet salnâmelerinde de eski eserler hakkında bilgiler verilmeye başlanarak hem devlet görevlilerinde ve hem de halkta, eski eserlere karşı duyarlılık oluşturulmaya başlanmıştır.

Ahmed Fethi Paşa'nın müzecilik alanında yaptığı çalışmalar, İngiltere tarafından mercek altına alınarak yakından takip edilmekteydi. İngiltere Sefareti, 2 Mayıs 1847 tarihinde Aya İrini'de kurulan bu müzenin genişletilmesi ve eski eserlerin çıkarılması konusunda yardımda bulunmayı teklif etmişti. Paşa'nın gereğini Sadaret'e havale ettiği, İngiltere'nin 15 maddelik teklifinde kısaca şu konular yer alıyordu: İngiltere müzesi tarafından memur edilecek bir kişi bu çalışmaların başında yer alacak, imalat için bir kalfa seçilecek ve maaşı Osmanlı Devleti tarafından verilip 150 lirayı geçmeyecek şekilde belirlenecektir. Bunların haricinde 100 lira maaş ile bir yardımcı, 100 lira maaş ile bir tercüman, bir dülgere başı, araba ustası ve demirci de olacaktır. Ayrıca eski eser kazılarında bulunan antikaların Osmanlı'ya ait olacağı, fakat aynı eserden iki adet bulunması durumunda ise bunlardan birinin İngiltere'ye verileceği, eğer uygun görülürse çıkarılan tüm eserlerin birer numunesinin ve resimlerinin alınacağı, eserlerin İstanbul'a naklinin İngiliz savaş gemileri ile sağlanacağı gibi talepler de bulunuyordu.⁷⁶ Arşivde yapılan araştırmalarda, bu taleplerin kabul edilip edilmediğine dair herhangi bir belgeye tesadüf edilememiştir. Ancak esasında İngiltere'nin böyle bir teklifte

70 Askalan'daki kazılar için bk. Edhem Eldem, *Early Ottoman Archaeology: Rediscovering the Finds of Ascalon (Ashkelon), 1847*, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 378 (2017), 25-53.

71 BOA, İ.DH, 155/8060, 4 Şevval 1263 (15 Eylül 1847).

72 *The Morning Post*, "Archaeological Museum at Constantinople" (31 Aralık 1847), 7. Haberdeki ilgili kısmın bir bölümü şu şekildedir: "(...) Kudüs Valisi Zarif Mustafa Paşa, Escalon'dan çok uzakta olmayan bir yerde bulunan, hayranlık uyandırıcı bir şekilde yapılmış bir kabartma göndermişti. Burada incelenen bazı antika kalıntılarında, mükemmel durumdaki bu mitolojik mermer keşfedildi. Bir kayanın tepesinde, bir kadının formu ve göğüsleri, bir kartalın kanatları ve bir aslanın pençeleri olan bir Sfenks'i temsil ediyordu. Sanki kayadan atlayacakmış gibi görünüyordu. Solda ve aynı düzlemde iki çıplak erkek figürü vardı, Sfenks'e en yakın olanı onu tehdit ediyor gibi görünüyordu. Sağ elinde, henüz tespit edilemeyen bir alet tutuyordu ve sol elinin işaret parmağı canavara doğru işaret ediyordu. (...)"

73 BOA, A.}MKT, 100/58, 22 Zilkade 1263 (1 Kasım 1847).

74 BOA, Sadaret-Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM), 3/29, 16 Rebiü'l-Evvel 1264 (21 Şubat 1848).

75 Ali Sönmez, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası (1839-1868)", *Social Mentality and Research Thinkers Journals* 7/52 (2021), 2945.

76 BOA, A.}MKT, 81/51, 29 Cemaziyel-Evvel 1263 (15 Mayıs 1847).

bulunması; Osmanlı Devleti'nin kuracağı müzenin kendi kontrollerinde olmasını, Fransa ve Almanya'nın Osmanlı'ya yönelik nüfuzlarının engellenmesini, ikincil öneme sahip eserlerin Osmanlı'ya verilip birinci sınıf malzemelerin de kendi elleriyle British Museum'a ulaştırılmasını sağlama amacı taşıdığı şeklinde yorumlanmaktadır.⁷⁷

1850 yılında İngiliz elçisi Canning, Arkeolog Henry Layard'ın Osmanlı topraklarında yaptığı kazılara devam etmesi ve bulacağı eserlerin tümünü yurt dışına götürebilmesi hususunda Padişah'tan izin istediğinde, bu husus Ahmed Fethi Paşa ile istişare edilmiş ve önce Alev Koçak, akabinde de Özkaya'nın naklettiği bir belgede⁷⁸ Paşa,

“Gelişigüzel kişilerin, insanlık tarihinin manevi anahtarı mahiyetindeki eski eserleri ihraç etmeleri yakışık almaz ve azametli Osmanlı Devleti'ne uygun düşmez. Bu nedenle tamamen yasaklanmalıdır. Bu gibi eski eserlerin İmparatorluk Müzesi'ne kazandırılmasını temin edecek bir nizamnamenin hazırlanması zaten sürmektedir. Ancak İngiliz Sefareti, bu nizamname yürürlüğe girmeden önce başvuruda bulunduğu için, Layard'ın eserleri ihraç ederken fermanla yer alan şartlara riayet etmesi gerekir.”

sözleriyle bu talebe karşı olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Kazı izninin belli bir süreyle sınırlı tutulması ve bulunacak eserlerin müzeyle paylaşılması görüşünü Padişah'a kabul ettirerek bu teklifin reddedilmesini sağlamıştır. Ahmed Fethi Paşa, bununla da yetinmeyip kazılara eşlik etmesi için bir Osmanlı yetkilisinin bulunmasını da şart koşmuştur.⁸⁰ Bahsi geçen uygulama ile Ahmed Fethi Paşa sayesinde hem yapılan/yapılacak olan kazılar denetim altına alınmış hem de arkeoloji alanında yerli arkeologlar yetişmesinin temelleri atılmıştır.

Ahmed Fethi Paşa imzasıyla 15 Temmuz 1852 tarihinde yerel idarecilere bir talimat gönderilmiş; tarihî binalara ve eserlere zarar verilmesinin önlenmesi ile yöneticilerin kendi bölgelerindeki tarihî eserlerin envanterlerini hazırlamaları istenmiştir.⁸¹ Müzecilik faaliyetlerinin en önemli sac ayaklarından biri olan, müzede sergilenecek eserlerin toplanması konusunda Ahmed Fethi Paşa yeni bir yol izleyerek Bâbüâli'nin bu konuda yöntem değiştirmesini sağlamıştır. Yeni izlenecek yöntemde Bâbüâli; bir taraftan taşradaki idarecileri ve halkı, eski eserleri toplamaya teşvik ederken, diğer taraftan da her türlü kaçakçılığa mâni olmak ve dolayısıyla insanların da bu tarz yollara başvurmalarının önüne geçebilmek adına, bulunacak eserlerin değerlerinin belirlenip üçte bir fiyatının ödül olarak bulan kişiye verileceğini ilan etmiştir.⁸²

İngiliz elçisi Canning, 1853 yılında Ege'deki Kalimnos Adası'nda kazı çalışmaları yapabilmek için de Osmanlı idaresinden izin talebinde bulunmuştur. Konu Padişah tarafından Ahmed Fethi Paşa ile istişare edildiğinde Paşa, çıkarılacak eserlerde Osmanlı Devleti'nin pay sahibi olması hususunda görüş belirterek; kazılar sonucu bulunacak eserlerin bir adet olması

77 Malley, “The Layard Enterprise”, 112.

78 BOA, İHR, 72/3480, 7 Safer 1267 (12 Aralık 1850). Belgedeki özgün ifade şu şekildedir: “(...) Tarih-i âlemin mihtâh-ı ma'nevîyesi makamında olan âsar-ı kadimeyi şunun bunun çıkarub hârice götürmesi şân-ı me'âli-nişân-ı Devlet-i Âliyye'ye münâsib ve lâyük şey olmadığundan bu maddenin memnû'iyet-i külliyesi ve şâye-i muvaffakiyyet-vâye-i hazret-i şehinşâhîde yapılmış olan müzenin ilerledilmesi hakkında itihâz ve îlânı tasavvur olunan karar ve nizamın hükmü ilerü sene câri olmak umûr-ı tabî'iyyeden bulunduğu (...).”

79 Koçak, *The Ottoman Empire And Archaeological Excavations*, 40; Özkaya, “The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity”, 245.

80 Sönmez, “Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası”, 2950.

81 BOA, Sadaret-Umum Vilâyet Evrakı (A.)MKT.UM), 102/88, 27 Ramazan 1268 (15 Temmuz 1852).

82 Sönmez, “Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası”, 2944.

halinde bunların kazıyı yapmada kalması, çift olması halinde de birinin devlete verilmesi,⁸³ buluntulardan Osmanlı Devleti'nin payına düşenlerin bölgedeki Osmanlı valisine teslim edilmesi, kazı yapılacak alan şayet özel mülk ise arazi sahiplerinin memnun edilerek onlardan müsaade alınması,⁸⁴ verilecek iznin bir yıl süreyle geçerli olması gibi koşullara uyulması kaydıyla istenilen ruhsatın verilmesi gerektiğini ifade ederek Padişah'ın da bu doğrultuda karar almasını sağlamıştır.⁸⁵ Ahmed Fethi Paşa'nın 1853 yılında eski eserlerin paylaşımına ve kazı ruhsatının belirli kurallara bağlanmasına dair ortaya koyduğu bu vizyon, ancak 25 Nisan 1863'te -vefatından 5 yıl sonra- yayınlanan bir talimatnâme ile yürürlüğe girmiştir.⁸⁶

Eski eser konusunda İngiltere ile Osmanlı'yı karşı karşıya getiren diğer bir olay da 1856 yılında yaşanmıştır. British Museum'un Helen-Roma bölümü sorumlusu ve aynı zamanda da İngiltere'nin Midilli Konsolos vekili olan Sir Charles Thomas Newton'un, Bodrum'da bir kısmı izinsiz⁸⁷ bir kısmı izinsiz şekilde yaptığı kazılar sonucunda ele geçirdiği eserleri British Museum'a kaçırma girişimi Ahmed Fethi Paşa'nın çabalarıyla engellenmiştir.⁸⁸ Paşa, Newton'un Bodrum Kalesi duvarlarında yer alan aslan heykellerini alıp Londra'ya götürme niyetinde olduğunu öğrenince, 14 Şubat 1856 tarihinde Sadaret'e bir tezkire yazarak bu eserlerin önemine değinmiş, yurtdışına çıkarılmalarına engel olmuş ve bir kısmının da İstanbul'daki müzeye getirilmesini sağlamıştır.⁸⁹ Newton, Canning'e mektup yazarak Ahmed Fethi Paşa'nın bu eserleri koruma konusunda İngiltere'nin girişimlerine karşı hamleler yaptığından bahsetmiştir.⁹⁰ Ahmed Fethi Paşa'nın bu hamleyi Paris Antlaşması arifesinde yapmış olması da ayrıca cesur bir tavidir. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yer alan iki adet kırık aslan heykeli, İngiltere'ye kaçırılmaktan kurtarılabilmiş eserler olarak bilinmektedir.⁹¹ Bu iki aslan heykeli aynı zamanda Ahmed Fethi Paşa'nın ve Osmanlı yönetiminin, eski eserler üzerindeki denetiminin simgesi olması bakımından da pek kıymetlidir.⁹²

SONUÇ

Modern dönemde ortaya çıkan müzecilik faaliyetleri, Avrupa'da ve Osmanlı'da farklı bir tarihsel seyir izlemiştir. Müzecilik, Avrupa'da ulus-devlet inşası için bir araç olurken Osmanlı gibi bünyesinde birçok farklı unsuru barındıran bir imparatorluk için, gücünü ve kadim medeniyetlerin vârisi olduğunu vurgulamak amacıyla yararlanılan bir saha olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki müzecilik faaliyetleri devlet ile toplumun bütünleşmesini, devleti-

83 BOA, İ.HR, 103/5052, 6 Safer 1270 (8 Kasım 1853); Özkaya, "The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity", 227-254.

84 BOA, Hâriciye Nezareti-Mektûbi Kalemî Evrakı (HR.MKT), 87/11, 3 Muharrem 1271 (26 Eylül 1854).

85 BOA, A.}MKT.UM, 147/8, 14 Safer 1270 (16 Kasım 1853).

86 Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası", 2950.

87 BOA, HR.MKT, 135/41, 5 Cemaziye'l-Evvel sene 1272 (13 Ocak 1856), lef 4.

88 Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası", 2948; Özkaya, "The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity", 246.

89 BOA, İ.DH, 368/24347, 9 Cemaziye'l-Âhir 1272 (16 Şubat 1856), lef 1a-2a.

90 Özkaya, "The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity", 238.

91 Sönmez, "Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası", 2948.

92 Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, 83. Osmanlı Devleti'nin arkeoloji politikaları için bk. Burcu Kutlu Dilbaz, *Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası* (İstanbul: Okur Tarih Yayınları, 2018).

nin gücüyle gurur duyan bir toplumun inşa edilmesini hedeflediğinden dolayı bu girişim Tanzimat'ın ruhuna uygun bir hamle olmuştur.

Bir süreç olarak değerlendirilen Tanzimat, birçok alanda olduğu gibi kültür-sanat alanındaki hadiseleri de devlet-toplum kaynaşması için bir fırsat bilmıştır. Makalemizin girişinde “Tanzimat'ın ruhuna uygun olarak müzeler üzerinden devlet-toplum kaynaşması mı tasarlandı” sorumuza ilişkin, Aya İrini'deki kurulan müzede modern müzecilik uygulamalarına yönelik yeterli veriye ulaşılamamış olursa da; Tanzimat gibi müzecilik de bir süreç olduğundan ve bu alandaki bilinçlenme sayesinde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri'nin hazırlanması, Müze-i Hümayun'un açılması ve ilerleyen yıllarda taşrada müzelerin kurulması gibi gelişmeler bu sorumuza müsbet cevap vermemize imkân tanımaktadır. Nitekim pek çok yenileşme uygulaması ile birlikte müzelerin de hemen olmasa bile, zaman içinde eski eserlere karşı toplumu bilinçlendirmek aynı zamanda bunlara sahip çıkan devlet ile yakınlaşmasını sağlamak açısından da merkez-çevre ilişkisi bağlamında katkısı olmuştur.

Diğer taraftan Avrupa'da kurulan ilk müzenin 1753 tarihli British Museum olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti'nin 1846 yılında Aya İrini'de ilk müzesini kurması geç de olsa bu sürecin bir parçası olmaya başladığını göstermektedir. Aya İrini'de oluşturulan müzede; Osmanlı coğrafyasının farklı noktalarında yer alan tarihî, kültürel ve sanatsal zenginlikler toplanıp bir araya getirilmek suretiyle, burayı ziyarete gelen yabancı misafirlere teşhir edilmiş ve bu vesileyle de hem devletin ihtişamının yansıtılması hem de dönemin diplomatik ilişkilerine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu durum, Osmanlı'da kurulan bu ilk müzenin, kültürel olduğu kadar politik bir işlevinin de olduğunu göstermektedir.

Tanzimat'ın ilanı sonrasında, Tanzimat bürokratlarının eski eserlere yönelik göstermiş oldukları hassasiyetler, alınan tedbirler ve tüm iyi niyetli çabalara rağmen bu konudaki gelişmeler istenilen düzeyde olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin değişim ve dönüşüm çağı olarak ifade edilen Tanzimat devrinin önemli aktörlerinden Tophane-i Âmire Müşiri Ahmed Fethi Paşa, müzecilik sahasında yaptığı faaliyetlerle, bu alandaki çalışmaların öncüsü olmuştur. 1846 yılına kadar cephanelik olarak kullanılan Aya İrini'de, adeta bir küratör gibi, yapının içerisinde yer alan malzemeyi belli bir felsefeyle sergilemiş; avluyu çevreleyen revaklı galerileri cam vitrinlerle kapattırıp özel sergi alanlarına dönüştürmüştür. Bir galeride Eski Silahlar Koleksiyonu sergilenirken diğerinde Eski Eserler Koleksiyonu sergilenmiştir. Bu öncü ve bilinçli düzenlemeler, sırasıyla günümüzün Harbiye Askerî Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin kurumsal temellerini atmıştır.

Tanzimat döneminde Mustafa Reşid, Sadık Rifat, Âli ve Namık Paşalar gibi entelektüel birikime sahip birçok önemli aktör olmasına rağmen müzecilik çalışmalarında Ahmed Fethi Paşa'nın ön plana çıkması, onun şahsiyeti ve kültürel birikimi ile bağlantılı olmalıdır. Osmanlı modernleşmesinde kültür-sanat alanında önemli hizmetlerde bulunan Ahmed Fethi Paşa'nın Batı'yı iyi tanınması, Fransızca bilmesi, hanedan damadı olup padişaha yakın olması ve devlet bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmak suretiyle güçlü bir nüfuz elde etmesi, onu çağdaşı diğer isimlerden ayırmaktadır. Avrupa'da birçok şehri görüp gözlem yapmış olması, pratik zekâsı, müteşebbis yapısı ve kültürel birikimi, müzecilik gibi Batı kaynaklı bir uygulamayı Osmanlı'da hayata geçirmesindeki önemli etkenler olmuştur. 1846 sonrasında eski eserlerin merkezde toplanmasının Ahmed Fethi Paşa'ya bağlı bir faaliyet olması, Padişah ve Bâbîâlî'nin ona güveninin bir nişanesidir. Ahmed Fethi Paşa'nın asker kökenli olması ve

Cebehane Kışlası'nda Miralay olarak idarecilik yapmasından dolayı Cebehane'nin potansiyeli ile envanterini iyi bilmesi, tüm bunların yanında Avrupa'da özellikle askerî müzeleri ziyaret etmesi gibi hususların; Osmanlı modernleşmesindeki müzecilik anlayışının askerî müze olarak ortaya çıkmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan dünyanın en zengin arkeolojik eserlerine ev sahipliği yapan Osmanlı topraklarında Avrupalıların gerçekleştirdiği kazılar, Ahmed Fethi Paşa'nın girişimleriyle izne tabi tutularak izinsiz kazılarla arkeolojik eserlerin yurtdışına kaçırılması engellenmiştir. Ahmed Fethi Paşa, Osmanlı Devleti'nde müzeler için de eser kaynağı olan ilk arkeolojik kazıların başlatılmasında öncü bir rol oynamış; Kudüs, Askalan, Halep, Girit başta olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinde arkeolojik araştırmaların yapılmasını sağlamış ve yabancıların yapacağı kazılarda yerli uzmanların bulunmasını şart koşarak yerli arkeologların yetişmesinin önünü açmıştır. Ahmed Fethi Paşa'nın eski eserleri koruma ve Osmanlı coğrafyasında tutma gayreti, kendisinden sonraki nesillere ilham kaynağı olmuş ve bireysel çabaları, sonraki yıllarda çıkarılan Âsâr-ı Atika Nizamnameleri ile devlet politikası haline dönüşmüştür.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

YAZAR KATKI ORANLARI	AUTHOR CONTRIBUTIONS	Credit	Yazar	Author	1	2
Çalışmanın Tasarımı	Conceptualization	1			50%	50%
Veri Toplama	Data Curation	2			55%	45%
Araştırma ve Analiz	Research & Analysis	3-4-6-11			45%	55%
Orijinal Taslak	Original Draft	12-13			50%	50%
İnceleme ve Düzenleme	Review & Editing	14			50%	50%

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

EXTENDED ABSTRACT

This article explores Ahmed Fethi Pasha's museological philosophy, the emergence of museology in the Ottoman context, and his significant contributions to the modernization of the Ottoman Empire through museum building initiatives. It also discusses how his diplomatic career enriched his cultural knowledge and shaped the transfer of museological practices from Europe to the Ottoman Empire. The study is based on original archival sources, Ottoman and foreign press reports, and the existing literature on Ahmed Fethi Pasha and museology.

One of the significant milestones of Ottoman museology was Ahmed Fethi Pasha's work at Hagia Irene, which he transformed into a museum in 1846. Originally a Byzantine church, later repurposed as a weapons depot after the conquest of Istanbul. Hagia Irene was reorganized under Ahmed Fethi Pasha into two major collections: the "Old Weapons Collection" and the "Old Artifacts Collection". These collections were meant to display both military artifacts and ancient cultural objects from the Ottoman Empire's rich heritage. In their arrangement Ahmed Fethi Pasha drew inspiration from Western models he had encountered in Europe during his diplomatic missions. For example, the display of weapons was reminiscent of the military museums in Vienna and London, particularly the Tower of London's weaponry collection. The creation of these collections and their careful display can be seen as an early attempt to integrate museological practices into Ottoman cultural and political life.

Ahmed Fethi Pasha's work in Hagia Irene has been credited as laying the foundation for the establishment of both the Istanbul Archaeological Museums and the Military Museum of Harbiye. His efforts to establish these collections were recognized and supported by Sultan Abdülmecid, who ordered that similar collections be created in other parts of the empire. Fethi Pasha's work was not limited to the capital; he also worked to spread awareness about the preservation of cultural heritage throughout the empire, particularly in the provinces. For instance, reports sent from various provincial governors, such as in Jerusalem and Tripoli, reflected an increasing awareness of the importance of cultural artifacts and a growing interest in their preservation.

In addition to his work at Hagia Irene, Ahmed Fethi Pasha was instrumental in preventing the export of Ottoman cultural artifacts to Europe. This was a significant concern, as European powers had a long history of removing valuable Ottoman artifacts, often through archaeological excavations. One notable case involved British Ambassador to the Ottoman Empire, Sir Stratford Canning, who requested permission to remove artifacts from Bodrum Castle. Ahmed Fethi Pasha intervened and successfully negotiated with the Ottoman government to prevent their removal, ensuring that they remained in the empire for public display and scholarly study.

Another important aspect of Ahmed Fethi Pasha's contributions to Ottoman museology was his efforts to create a national identity through the preservation of Ottoman military history. His establishment of the "Old Turkish Costumes" exhibition at Hagia Irene highlighted the cultural significance of Ottoman military attire, specifically the uniforms of the Janissary Corps, which had been disbanded just two decades earlier. The exhibition was

well-received both locally and internationally, the *New York Times* reporting on it in 1853, praised it as a “well-arranged and magnificent collection”.

His efforts extended to the development of a system for the collecting and preserving artifacts, coordinating between provincial governors, local officials, and the central government. He also played a key role in advocating for the protection of artifacts from illegal excavation and smuggling, an issue of great concern in this period. These efforts laid the groundwork for the development of Ottoman archaeological policies, which would continue to evolve in the following decades.

In conclusion, Ahmed Fethi Pasha’s contributions to Ottoman museology were pioneering and transformative. His work at Hagia Irene set the stage for the development of modern museology in the Ottoman Empire. His diplomatic experience, cultural awareness, and understanding of European museological practices were key factors in his success. His efforts not only helped preserve Ottoman cultural heritage but also played a crucial role in the broader process of modernization in the empire.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet-Maarif (C.MF).

Hâriciye Nezareti-Mektûbi Kalemî Evrakı (HR.MKT).

Hâriciye Nezareti-Siyasi (HR.SYS).

Hatt-ı Hümayun (HAT).

İrâde-Dâhiliye (İ.DH).

İrâde-Hâriciye (İ.HR).

İrâde-Mesâil-i Mühimme (İ.MSM).

Sadaret-Mektûbi Kalemî Evrakı (A.}MKT).

Sadaret-Mühimme Kalemî Evrakı (A.}MKT.MHM).

Sadaret-Umum Vilâyet Evrakı (A.}MKT.UM).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

Evrak (TSMA.e).

Salnâmeler

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi]. İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1264. https://isamveri.org/pdfsal/indir.php?kod_no=Do2467126400000002

2. Süreli Yayınlar

Takvim-i Vekâyi. 104 (22 Safer 1251/22 Haziran 1835), 1.

Takvim-i Vekâyi. 117 (1 Şaban 1251/22 Kasım 1835), 3.

Takvim-i Vekâyi. 292 (7 Şevval 1261/9 Ekim 1845), 3.

The Morning Post. "Archaeological Museum at Constantinople" (31 Aralık 1847), 7. <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk>

The New York Times. "Museum of Ancient Turkish Costumes". 511 (7 Mayıs 1853), 2. <https://timesmachine.nytimes.com>

Tercümân-ı Hakikat. 776 (25 Safer 1298/27 Ocak 1881), 1.

Vahid. "Osmanlı Müzesinin Süret-i Tesisi". *Servet-i Fünûn* 38/984 (1 Nisan 1326/14 Nisan 1910), 347-348.

Wiener Zeitung. 221 (28 Eylül 1835), 1085. <https://digipress.digitale-sammlungen.de>

3. Tez, Makale ve Kitaplar

- Andı, M. Fatih. *Bir Osmanlı Bürokratinin Avrupa İzlenimleri: Mustafa Sâmî Efendi ve Avrupa Risâlesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.
- Ar, Bilge. "Aya İrini'de Darü'l-Esliha Düzenlemesi". *İstanbul Araştırmaları Yıllığı/Annual of İstanbul Studies* 3 (2014), 143-150.
- Ar, Bilge. "Aya İrini'nin 'Müze-i Hümayûn' Olarak Tahsis Ediliş Süreci ve Sultan Abdülaziz". *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*. 39-56. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Ar, Bilge. *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Çevresi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Arık, Remzi Oğuz. *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1953.
- Askerî Müze*. haz. Burhan Emiroğlu vd. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1983.
- Brindesi, Jean (Giovanni). *Elbise-i Atıka: Osmanlı Kıyafetleri (Musée des Anciens Costumes Turcs de Constantinople)*. haz. H. Ahmet Arslantürk - M. Mert Sunar. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2013.
- Cengiz, Hayrullah. "İstanbul Müzeleri Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/16 (2010), 277-332.
- Cezar, Mustafa. *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971.
- Çal, Halit. "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/14 (2009), 315-334.
- Çevik Azap, Pınar. *Tophane-i Âmire Müşiriyeti*. İstanbul: Timaş Akademi Yayınları, 2023.
- Diker, Hasan Fırat. "Türk Müzeciliğinin Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler". *Evkaf-ı İslamiye Müzesinin Kuruluşunun 100. Yılı ve Vakıf Müzeleri-Panel*. 77-82. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014.
- Eğecioglu, Ömer. "Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Töreni ve Fethi Ahmed Paşa". *Toplumsal Tarih* 211 (2011), 68-73.
- Eldem, Edhem. "Early Ottoman Archaeology: Rediscovering the Finds of Ascalon (Ashkelon), 1847". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 378 (2017), 25-53.
- Ersoy, Ahmet. *Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire*. Surrey: Ashgate, 2015.
- Eyice, Semavi. "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 6/1596-1597. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Gerçek, Ferruh. *Türk Müzeciliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Göleç, Mustafa. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Politikaları (1876-1930)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

- Gurlitt, Cornelius. *İstanbul'un Mimari Sanatı*. çev. Rezan Kızıltan. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 1999.
- Hisar, Abdülhak Şinasi. *Türk Müzeciliği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Hut, Davut. "Fethi Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/450-451. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- İnankur, Zeynep. "Fethi Ahmed Pasha: A Cosmopolitan Ottoman Diplomat in the First Half of the Nineteenth Century". *Culture and Diplomacy: Ambassadors as Cultural Actors in Ottoman-European Relations from the 16th to the 19th Century*. 1007-1024. Viyana: Hollitzer Verlag, 2023.
- Koçak, Alev. *The Ottoman Empire and Archaeological Excavations: Ottoman Policy from 1840-1906, Foreign Archaeologists and the Formation of the Ottoman Museum*. İstanbul: The Isis Press, 2011.
- Kutlu Dilbaz, Burcu. *Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası*. İstanbul: Okur Tarih Yayınları, 2018.
- Malley, Shawn. "The Layard Enterprise: Victorian Archaeology and Informal Imperialism in Mesopotamia". *Scramble for the Past - A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914*. ed. Zainab Bahrani vd. 99-123. İstanbul: SALT/Garanti Kültür A.Ş., 2011.
- Mermerci, Doğu. "Türk Müzeciliğinin 150. Yılında Ahmed Fethi Paşa ve Bastırılan 150. Yıl Hatıra Madalyonları". *Türk Nümismatik Derneği Bülteni* 4/35-36 (1999), 71-77.
- Muşmal, Hüseyin - Gümüş, Hasret. *Türkiye'de Müzecilik (1839-1938)*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Müze-i Hümayûn: Rehnümâ - 1337*. çev. Üzeyir Altekin vd. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2022.
- Ogan, Aziz. *Türk Müzeciliğinin 100'üncü Yıldönümü*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1947.
- Ortaylı, İlber. "Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* 6/1599-1600. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Öz, Tahsin. "Ahmed Fethi Paşa ve Müzeler". *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 5 (1949), 1-15.
- Özkan, Süleyman. "Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri". *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. 449-478. İzmir: Beta Basım Yayın, 1999.
- Prochazka-Eisl, Gisela. "An Ottoman Diplomat in Vienna: Ahmed Fethi Pasa". *Andreas Tietze ve Avusturya Türkolojisi-Türkçe'nin Zenginliğine Efsanevi Bir Katkı*. ed. Emine Yılmaz vd. 187-206. Viyana: Neue Welt Verlag, 2022.
- Sakaoğlu, Necdet. "Fethi Ahmed Paşa". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3/298-299. İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Serin, Muhittin. "Arif Mehmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sermed Muhtar. *Topkapı Sarây-ı Hümayûnu Meydânında Kâin Müze-i Askerî Züvvarına Mahsûs Rehnümâ*. 3 Cilt. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1920.

- Shaw, Wendy M. K. *Osmanlı Müzeciliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Sönmez, Ali. "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası (1839-1868)". *Social Mentality and Research Thinkers Journals* 7/52 (2021), 2942-2953.
- Su, Kâmil. *Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi*. İstanbul: Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) Türkiye Milli Komitesi, 1965.
- Sunay, Serap. "Bir Hanedan Damadının Yaşam Tarzı ve Standardı: Ahmed Fethi Paşa'nın Terekesi". *Bellefen* 84/300 (2020), 745-788.
- Sunay, Serap. *Hemşinli Mehmed Ali Paşa: Tanzimat Muhâlifî ve Hanedan Damadı*. İstanbul: Timaş Akademi, 2023.
- Şahin, Gürsoy. "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26/42 (2007), 101-125.
- Şahin, Mehmet. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzecilik*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Turan Özkaya, Belgin. "Entangled Geographies, Contested Narratives: The Canning Marbles and the Ottoman Response to Antiquity". *Muqarnas* 39/1 (2022), 227-254.
- Türkan, Ahmet. "Osmanlı ile Papalık Arasındaki İlk Dostane İlişkiler ve Bunun Doğu Kiliseleri Açısından Önemi". *History Studies: International Journal of Languages* 6/6 (2014), 195-215.
- Yücel, Erdem. "Müze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/240-243. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yücel, Erdem. *Türkiye'de Müzecilik*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999.

4. Görsel Kaynaklar

- Abdullah Frères. *Osmanlı Hükümdarları ile Abdülaziz Devri Ricalinin Fotoğrafları: Müteveffa Ahmed Fethi Paşa*. Fotoğraf, 1909. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Koleksiyonu, No. Nekya-90628/58. Erişim 30 Mayıs 2024. <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/FOTOGRAF/90628---0058.jpg>
- Ahmet Fethi Paşa - Türk Müzeciliğinin 150. Yılı, Hatıra Madalya*. Fotoğraf, 1996. İstanbul: Janus Mezat, Karma Nümismatik Müzayedesi, Lot No. 352. Erişim 13 Mart 2025. <https://www.janusmezat.com/urun/8603176/1996-ahmet-fethi-pasa-turk-muzeciliginin-150-yili-hatira-madalya-23-42-gr-38>
- Constantinople - Musee Militaire (Ste. Irene) Les Janissaires*. Fotoğraf. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Koleksiyonu, No. Krt-005004.
- Esliba-i Askeriye Müzesi Dabili Görünüşü*. Fotoğraf. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Koleksiyonu, No. Krt-011084.